

Dierentuinen, een dilemma

Miljoenen mensen wereldwijd bezoeken jaarlijks een of meer dierentuinen. Ook in Nederland is een dagje naar de dierentuin voor velen een favoriet uitje. Toch komen dierentuinen de laatste jaren steeds meer in opspraak. Is dat terecht? Vooral fascinerend is dat de meningen over het houden van dieren in deze vorm van gevangenschap zo enorm verschillen, zelfs, en misschien juist vooral, onder mensen die van dieren houden. Waarom is dit zo'n complex onderwerp en wat speelt zich daadwerkelijk af in dierentuinen? Angelique Lagarde besloot een onderzoek hiernaar te doen. Ze raadpleegde vele bronnen en interviewde voor- en tegenstanders.

Sluiten

Steeds vaker klinken geluiden dat dierentuinen niet meer van deze tijd zijn en gesloten moeten worden: de BBC maakte hierover een documentaire in 2016, evenals Zembla. Dierentuinen zouden volgens sommigen puur bestaan om winst te maken over de rug van de dieren die er leven, ter vermaak van de mens. Ook zijn er groeperingen die vinden dat mensen niet het recht hebben om dieren op te sluiten.

Gemeenschappelijk doel

Toch hebben veel voor- en tegenstanders van dierentuinen een belangrijk standpunt gemeen. Ze willen graag wilde dieren behoeden voor uitsterven en zorgen dat ze zo veel mogelijk in vrijheid kunnen leven in hun natuurlijke omgeving, zonder bedreiging van de mens. Op welke manier dit bereikt kan worden, daar verschillen de tegenpolen enorm over van mening. Niet alleen emotie speelt daarbij een grote rol. Ook de invalshoeken van deskundigen als ecologen, biologen en wetenschappers zijn verschillend.

David Hancocks, dierentuindeskundige en schrijver vat de tegenstrijdigheid goed samen:

“We lijden aan een eigenaardige aandoening. Aan de ene kant willen we de natuur bijna aanbidden, aan de andere kan willen we haar domineren en overheersen.”

Het negatieve imago van moderne dierentuinen is niet altijd terecht, vindt drs. Maarten Reesink, die college geeft over Animal Studies aan de Universiteit van Amsterdam.

“Dierentuinen worden soms als gevangenschappen beschouwd, maar zo simpel is het niet. Dierenwelzijn is er heel belangrijk. Beperking van vrijheid hoeft niet altijd negatief te zijn voor het welzijn: het is heel antropomorf om hiervan uit te gaan. Daarnaast betekent een natuurlijk leven niet per definitie een beter welzijn. Er wordt veel meer aan dierenwelzijn in dierentuinen gedaan dan we beseffen.”*

(*Antropomorfisme: toeschrijven van menselijke gevoelens en motivaties aan dieren, red.)

Beroerde levensomstandigheden

Kooien en ellende

Het staat buiten kijf dat veel dieren enorm hebben te lijden hebben van de fascinatie van mensen. Er bestaan heel veel erbarmelijke dierentuinen waar tralies, beton, troosteloosheid en in sommige gevallen zelfs honger, ziektes en/of oorlogsgeweld overheersen, zoals in Jemen, Mosul, Caracas, Surabaya. Op Animals Today zijn hier geregeld artikelen over te lezen. Ook dichterbij huis in Europa is veel ellende te vinden, in instellingen die beweren met hun dieren in miserabele kooien bij te dragen aan bescherming van diersoorten en natuur.

Organisatie Born Free besteedt veel aandacht aan het lot van dieren in dergelijke dierengevangenschappen, die bij lange na niet voldoen aan de standaard die de EU voorstaat voor het houden van wilde dieren in gevangenschap. Onlangs publiceerde de organisatie een compilatie van

hartverscheurende foto's, als onderdeel van het project The EU Zoo Inquiry. Volgens de EU Zoos Directive moeten lidstaten ervoor zorgen dat dierentuinen bepaalde natuurbeschermingsmaatregelen in acht nemen en geschikte accommodatie bieden aan hun bewoners. Daarnaast is bepaald dat de focus in hoofdzaak moet liggen op maatregelen voor het beschermen van de biodiversiteit in het wild. Uit het jarenlange onderzoek van Born Free blijkt dat hierin nog heel veel te verbeteren valt.

Ook in West-Europa bestaan dierentuinen die absoluut bedroevend zijn. South Lakes Safari Zoo in Engeland bijvoorbeeld kwam pas zeer negatief in het nieuws doordat in vier jaar tijd bijna 500 dieren zijn gestorven. Daarnaast is er een verzorger door een tijger gedood. Inspecteurs van Captive Animals' Protection Society (CAPS) bezochten het terrein meerdere keren en maakten foto's van dieren die in slechte gezondheid verkeerden, waaronder een uitgemergelde kangaroo en een mangoest met een huidkwaal. Pinguïns hadden praktisch geen water in hun inadequate bassin, zelfs niet bij warme temperaturen. Begin maart werd de vergunning van de eigenaar van de dierentuin voorlopig niet verlengd. Wel krijgt de dierentuin nog een kans om aan te tonen dat de leefsituatie en verzorging van de dieren verbeterd is.

Langs de weg als trekpleister

Langs de weg of bij restaurants in Amerika en Oost-Europa worden wilde dieren gehouden in mini-dierentuintjes, waar het leven een regelrechte kwelling is. Stichting VIER VOETERS redt regelmatig wilde dieren die onder gruwelijke omstandigheden worden gebruikt als toeristische attractie. In Albanië worden beren uit het wild geroofd en aan de ketting gelegd of in een kooi gestopt, zodat toeristen zich aan de arme dieren kunnen vergapen. De organisatie heeft inmiddels meerdere van deze beren overgebracht naar het berenbos in Pristina, Kosovo. Wil je VIER VOETERS helpen meer van deze beren te redden, teken dan de [petitie](#) waarmee de organisatie steunbetuigingen verzamelt:

'Against Zoos'

Een veel gelezen document dat aansluit op bevindingen van Born Free over bedroevende dierentuinen is *'Against Zoos'* van Dale Jamieson, een hoofdstuk van het boek *'In Defense of Animals'* uit 1985. Weliswaar is deze tekst ruim 30 jaar geleden geschreven en dan ook gebaseerd op deels verouderde informatie, het document wordt nog steeds beschouwd als een krachtig argument tegen dierentuinen. Jamieson weegt de voor- en nadelen van dierentuinen af en komt tot de conclusie dat de voordelen die dierentuinen beweren te hebben, het afleggen tegen het moreel van het gevangen houden van dieren. Hij is van mening dat dierentuinen ons verkeerde dingen leren, terwijl we juist moeten leren om met andere diersoorten te leven. Dat dieren die in gevangenschap geboren worden niet verlangen naar een leven in het wild is volgens hem onzin, omdat ze altijd hun natuurlijke gedrag willen vertonen. Ook schrijft hij dat dieren die in gevangenschap worden gefokt zullen evolueren tot andere dieren dan hun voorgangers die in het wild geboren zijn. Zelfs als nakomelingen op termijn worden vrijgelaten in het wild, zullen het andere dieren zijn. Jamieson wijst daarnaast op het probleem dat gecreëerd wordt met surplusdieren, wat nog steeds een onderwerp is van veel discussie. Zijn conclusie is dat zowel mensen als dieren beter af zijn als dierentuinen worden afgeschaft.

Moderne dierentuinen

Welzijn van het dier

Je kunt 'dierentuinen' echter niet over een kam scheren. Er zijn wel degelijk dierentuinen die mee veranderen met de tijd. Wat ooit begon als een ménagerie voor de rijken, waarbij bezoekers zich vergaapten aan exotische dieren in afschuwelijke kooien, en berenkuilen van beton, is uitgegroeid tot veelal moderne zoölogische tuinen. Zeker in de laatste paar decennia is in moderne dierentuinen veel veranderd. Het welzijn van het dier en het soorteigen gedrag kunnen vertonen, telde vijftig jaar geleden amper mee. Inmiddels is dit wel anders. Dieren krijgen steeds ruimere verblijven, waarbij meer en meer tralies verdwijnen. Deze dierentuinen bootsen een natuurlijke omgeving zo goed

mogelijk na, waarin dieren zich ook kunnen terugtrekken als ze geen zin hebben in starende bezoekers. Curator van Diergaarde Blijdorp, Harald Schmidt:

“We krijgen wel eens klachten van bezoekers. Vooral de wat oudere generatie vindt het niet altijd leuk dat dieren soms wat minder goed te zien zijn. We leggen dan uit waarom dat is.”

Er is steeds meer aandacht voor ‘verrijking’ om te voorkomen dat dieren zich vervelen. Zo krijgen ze hun voedsel, waar ze in het wild veel meer moeite voor moeten doen en wat een groot deel van hun dagbesteding is, op creatievere manier aangereikt, zodat ze er een tijdje mee bezig zijn. Apen hebben klimtoestellen en torens om zich mee te vermaken. Er is interactie binnen sociale groepen. Ook het krijgen van jongen is een verrijking, maar dit heeft een groot nadeel. Zie hierover de paragraaf over ‘surplusedieren’.

Nieuwe inzichten

Bij moderne dierentuinen is er sprake van voortschrijdend inzicht. Om dieren meer ruimte te geven besluiten sommige om minder of andere diersoorten te houden. Maarten Reesink:

“Bij Artis is bijvoorbeeld het beleid om in toenemende mate kleinere dieren te houden. Daarnaast is de roofdiergalerij afgebroken, omdat deze niet meer voldeed aan de eisen.”

Dit heeft ook te maken met de veranderende houding ten opzichte van dierentuinen, bezoekers hebben meer oog voor het welzijn van de dieren. Maarten Reesink:

“De publieke opinie beweegt langzaam mee. De druk wordt groter en er komen steeds meer inzichten in het functioneren en verbeteren van dierentuinen. De dierentuin houdt enquêtes en merkt ook door klachten dat bezoekers kritischer worden. Dierentuinen hebben de plicht om voor de dieren waar ze verantwoordelijk voor zijn een maximum aan welzijn te creëren. Sommige zijn hierin echt goed bezig.”

Stoppen met houden van diersoorten

Het ene dier gedijt beter in een dierentuin dan het andere. Een van de diersoorten die in dierentuinen moeilijk op een goede manier te houden is, is de olifant. Olifanten hebben vaak te kampen met chronische voetproblemen, artritis, overgewicht, calciumtekort, stress en ontwikkelen stereotiep gedrag. In het wild lopen olifanten tientallen kilometers per dag, maar in dierentuinen is de oppervlakte vaak klein en hebben ze lang niet altijd de juiste ondergrond. Bij slecht weer moeten ze vaker binnen blijven (op beton).

De Detroit Zoo besloot daarom geen olifanten meer te houden en bracht de twee oudere Aziatische olifanten Wanda en Winky in 2004 naar olifantenopvang Performing Animal Welfare Society (PAWS) in Californië. Hierdoor verloor de dierentuin het lidmaatschap van de Association of Zoos and Aquariums (AZA), die het niet eens was met deze beslissing. Directeur van de Detroit Zoo, Ron Kagan:

“Mensen verwachten in een dierentuin leeuwen, tijgers en olifanten te zien. Maar ze verwachten ook van ons dat we de dieren een goed leven geven. Nu begrijpen we dat er veel meer nodig is om aan de mentale en lichamelijke behoeften van olifanten in gevangenschap te voldoen, zeker in een koud klimaat.”

Volgens Wayne Pacelle van de Humane Society of the United States was de Detroit Zoo de eerste die een dergelijke beslissing geheel uit eigen beweging maakte.

Harald Schmidt vertelt over de olifanten uit de Detroit Zoo en de olifanten in Blijdorp:

“Ze hadden twee zielige oude olifanten in een triest verblijf en lange koude winters. Dus dat besluit is te begrijpen. Hadden ze een fokgroep gehad, zoals we in Blijdorp hebben, dan hadden ze waarschijnlijk een andere keuze gemaakt. Ik ben een voorstander van olifantenopvangcentra. Maar aan de andere kant ben ik ervan overtuigd dat er straks in Zuidoost-Azië praktisch geen olifanten meer in het wild zullen zijn. Als je het goed doet en je houdt met name gezonde familiegroepen vind ik het te verantwoorden om olifanten in gevangenschap te houden. Sociale interactie wordt in opvangcentra steeds armer en de dieren sterven uit. Opvangcentra die in Europa worden opgezet zijn een goed idee, maar er moet ook een levensvatbare populatie overblijven die als dat nodig is weer uitgezet kan worden.”

Voor Blijdorp is het aanpassen van het olifantenverblijf een van de dringendste uitdagingen. Het verblijf kan beter, vindt de dierentuin ook zelf. Men is aan het nadenken hoe dit het beste op te lossen. Als mooi voorbeeld noemt Schmidt de dierentuin in Keulen, waar 20% dierentuinoppervlakte olifantenverblijf is geworden. Blijdorp wil ook iets doen, het staat hoog op de agenda.

“Ons binnenverblijf heeft een betonnen bodem. Bij de bouw was dat nog het summum. Nu is bekend dat zandbodems beter zijn. We moeten aan de slag, maar dat kost weer miljoenen, en we hebben meer verblijven die verbouwd moeten worden. Binnen de beperkingen is het wel kiezen, wat kan eerst. Dierentuinen worden gezien als commerciële instellingen, maar we hebben geld nodig om dingen beter te kunnen maken. De dierentuin is een stichting zonder winstoogmerk.”

Een soortgelijk besluit als dat van de Detroit Zoo om dieren te laten verhuizen maakte het Nationaal Aquarium van Baltimore vorig jaar bekend: het aquarium stopt met dolfijnenshows en is van plan een zeereservaat te laten bouwen voor de acht dolfijnen die de instelling momenteel heeft.

Verbetering en verrijking

Volgens dr. Jane Goodall hebben moderne dierentuinen veel belangrijke veranderingen doorgevoerd sinds ze voor het eerst in aanraking kwam met dierentuindieren in 1959.

“Ouderwetse verzorgers zijn bijvoorbeeld vervangen door personeel dat de behoeften van de chimpansee (en andere dieren) begrijpt en geeft om hun welzijn. Daarom is het ook eenvoudiger geworden om het type mentale stimulatie te verschaffen dat dieren met grote hersenen nodig hebben. En, de verblijven zijn enorm verbeterd. Dit is gedeeltelijk omdat we veel meer weten over de behoeften van verschillende diersoorten dankzij de informatie die voortkomt uit onderzoek naar dieren in het wild. Hiervan is al veel vertoond via documentaires op televisie. Het is daarom vaak zo dat het besturen van dierentuinen dankzij openbare druk worden gemotiveerd tot het inzamelen van kapitaal om nog betere, nog geschiktere verblijven te bouwen.”

Het Jane Goodall Instituut zet zich niet alleen in om wilde chimpansees te bestuderen en te beschermen, ook is een programma opgezet om de levens van chimpansees in dierentuinen verder te verbeteren. ChimpanZoo besteedt veel aandacht aan verrijkingsactiviteiten en betreft verzorgers en beheerders hierbij. Ook wordt jaarlijks een conferentie georganiseerd om informatie uit te wisselen en problemen te bespreken.

In een interview met EenVandaag in december 2016 vertelt Jane Goodall:

“Helaas worden kinderen grootgebracht in een wereld die steeds minder echt is. Het is heel belangrijk dat kinderen van jongs af aan in de natuur leren zijn. In mijn levensjaren, en dat zijn er heel wat, heb ik dierentuinen beter zien worden. Je kunt veel doen om dierenlevens te verbeteren, zelfs als ze geen groot verblijf hebben.”

Positieve trainingsmethoden

Om wilde dieren te verzorgen, is het soms nodig ze in beperkte mate te trainen. Om hun hoeven te kunnen bijwerken bijvoorbeeld, of een injectie te kunnen geven. Stress voorkomen is hierbij belangrijk. Tegenwoordig werkt men met positieve beloningen (niet meer met straf bij verkeerd gedrag) en zo veel mogelijk 'hands-off'. Moet een dier worden vervoerd, dan traint men het tot het zelf het vervoerskrat in loopt en dit niet eng vindt.

Soort- en natuurbehoud

Hoe je ook tegen dierentuinen aankijkt, er worden wel degelijk belangrijke stappen gezet. Veel diersoorten sterven in rap tempo uit, door toedoen van de mens. Habitatverlies, stroperij en illegale handel bedreigen enorm veel dieren en planten. Op dit moment wordt een op de vijf soorten bedreigd met uitsterven; wetenschappers vrezen dat dit tegen het einde van de eeuw voor maar liefst de helft geldt. Door armoede, onwetendheid en conflicten is er in veel gemeenschappen geen oog voor het belang van de wilde dieren waarmee ze samenleven. Het primaire doel van dierentuinen is om diersoorten te behouden voor de toekomst. Een bezwaar van tegenstanders is dat dit geen rechtvaardiging is voor het houden van dieren in gevangenschap. Sommigen geven er de voorkeur aan dat de neushoorn in het wild uitsterft, hoe afschuwelijk ook, dan dat de diersoort alleen nog in dierentuinen te zien is. Aan de andere kant willen dierentuinen zo'n diersoort juist wel behouden, desnoods alleen in gevangenschap, om volgende generaties de mogelijkheid te bieden dieren op een later moment uit te zetten in het wild en weer nieuwe populaties op te bouwen.

Harald Schmidt van Diergaarde Blijdorp vertelt dat dierentuinen met een visie werken die ook van de lange termijn uitgaat en dat wellicht de Sumatraanse tijger over enige tijd weer uitgezet kan worden:

"We hopen dat mensen over bijvoorbeeld 20-30 jaar slimmer zijn en beter met de natuur om kunnen gaan. Dierentuinen spelen een grote rol in opvangen, kweken en in stand houden."

Volgens Sir David Attenborough zou het prachtig zijn als dieren zoals berggorilla's veilig waren in het wild, maar behouden dierentuinen de soort die dreigt te verdwijnen.

"Het is jammer dat ze altijd in gevaar zijn. Als we daar een einde aan konden maken zouden er misschien geen dierentuinen meer nodig zijn. Het is belangrijk dat mensen deze geweldige dieren kunnen zien en begrijpen welke verantwoordelijkheid we hebben tegenover gorilla's."

Herintroductie

Tegenwoordig worden soms dieren teruggezet die eerder verdwenen waren in een land of regio (meestal door toedoen van de mens). Denk bijvoorbeeld aan de bever in Nederland en Groot-Brittannië en zeeotters voor de Amerikaanse westkust, die het slachtoffer waren van de bonthandel.

Hierbij moet wel goed worden afgewogen wanneer het het juiste moment is voor herintroductie. Schmidt:

"Het heeft nu geen zin bijvoorbeeld de giraf terug te brengen. Het leefgebied moet eerst op orde zijn, anders is het zinloos. Dieren moeten een zo hoog mogelijke kans op overleving hebben."

Diverse fokprogramma's in dierentuinen vinden achter de schermen plaats en zijn daarom niet zo bekend bij de bezoekers. Dit maakt ze niet minder belangrijk.

Korenwolf

In Diergaarde Blijdorp en Gaia Zoo bijvoorbeeld is men al jaren bezig de korenwolf, een wilde hamster, te behoeden voor uitsterven. In 1999 werden de laatste 16 hamsters gevangen voor het fokprogramma. De knaagdierjes worden regelmatig uitgezet in hun oorspronkelijke leefgebied, het Limburgse landschap, in samenwerking met Alterra. Inmiddels zijn er al zo'n 900 hamsters terug

gezet in hamstervriendelijk leefgebied, waar boeren meewerken aan het voortbestaan van het dier. Helaas betekent dit ook dat een van de dieren die op deze prooidieren jaagt, de vos, mag worden afgeschoten in dit gebied.

Steur

Een andere diersoort die Diergaarde Blijdorp momenteel kweekt voor herintroductie, is de Atlantische steur. De laatste steur werd in de jaren 50 gevangen en gedood. Het doel is om deze oervis uit te zetten in de Rijn.

Waterschildpadden

De Annam waterschildpad leek uitgestorven in centraal Vietnam. Tot er in 2007 een kleine populatie gevonden werd in beschermd gebied. Daarop trad een reddingsplan in werking om schildpadjes te kweken in Blijdorp en in 2013 zijn de eerste 65 dieren uitgezet.

Zeekoeien

Vorige zomer werden twee zeekoeien uit dierentuin Singapore Zoo River Safari naar Guadeloupe overgebracht. De dieren zijn onderdeel van een herintroductieprogramma in het Caribisch gebied, dat in totaal uit vijftien zeekoeien zal bestaan.

Condors

In de jaren 1980 waren er nog maar 22 Californische condors over. Deze zijn overgebracht naar dierentuinen, onder meer in Los Angeles en Santa Barbara, om een fokprogramma mee te beginnen. De dieren hadden zeer beperkt contact met hun verzorgers en werden gevoed met condor handpoppen, om ze niet aan mensen te laten wennen. Na drie decennia van fokken, wat 40 miljoen dollar kostte, zijn nu meer dan 228 condors redelijk succesvol geherintroduceerd in het wild. De vrijgelaten dieren worden goed in de gaten gehouden en gevangen als ze ziek zijn. Ze hebben namelijk veel last van mensen: als aaseeters krijgen ze lood binnen, van aangeschoten dieren: dit heeft loodvergiftiging tot gevolg. Condor 360 is in 10 jaar tijd maar liefst drie keer opnieuw uitgezet.

Insect

In de dierentuin van Melbourne wordt sinds 2001 een insect gekweekt dat praktisch was uitgeroeid doordat mensen zwarte ratten meebrachten naar Howe Island. Deze boomkreeft is belangrijk voor het ecosysteem van het eiland en wordt weer uitgezet.

Onsuccesvolle herintroductie

Het uitzetten van dieren is niet eenvoudig en hier gaat een lange voorbereiding aan vooraf. Daarnaast moeten de omstandigheden geschikt zijn voor herintroductie.

Een vreemde eend in de bijt binnen de dierentuinwereld is multimiljonair Damian Aspinall, die twee ruim opgezette safariparken in Engeland heeft, Howletts en Port Lympne. Op termijn zou hij graag zien dat dierentuinen sluiten:

“We hebben voor God gespeeld toen we dieren uit het bos haalden om ze in dierentuinen te stoppen, we kunnen weer voor God spelen door te proberen sommige dieren terug naar huis te brengen.”

De Aspinall Foundation heeft inmiddels meerdere dieren die opgegroeid zijn in de dierenparken uitgezet in het wild. In 2014 ging dit helaas gigantisch mis. Een familie gorilla's uit Howletts werd naar Gabon gebracht en bleek een paar weken later gedood te zijn, mogelijk door een andere gorilla.

De gorilla's uit Howletts waren door mensen grootgebracht en altijd door ze verzorgd. Volgens Tara Stoinski van het Dian Fossey Gorilla Fund (waarvan het hoofdkantoor gevestigd is in de dierentuin van Atlanta) zijn de paar gorilla's die Aspinall uitzet een druppel op een gloeiende plaat, omdat er zo

enorm veel meer dieren gedood worden. Ze vindt dat hij zijn geld beter kan uitgeven aan het redden van die wilde gorilla's:

"We hebben alle hulp nodig die we kunnen krijgen om wilde populaties te behouden. Daarvoor hebben we fondsen nodig om die natuur te beschermen, zodat de dieren daar kunnen overleven."

Een richtlijn van IUCN is dat herintroductie van een diersoort pas mag plaatsvinden, als de oorzaak van het uitsterven is weggenomen. Hier wordt niet altijd voldoende rekening mee gehouden; de otter bijvoorbeeld is in 2002 geïntroduceerd, nadat de laatste in 1988 in Nederland werd doodgereden. Hoewel de soort zich redelijk voortplant, is het verkeer alleen maar verder toegenomen en worden veel te veel otters doodgereden. Ottervriendelijke verbindingen tussen natuurgebieden zijn een noodzaak, maar voor de overheid helaas geen prioriteit.

Panda's

Een van de meest bekende paradepaardjes van het herintroductieprogramma van dierentuinen is absoluut onsuccesvol: er zijn zo'n 400 panda's gefokt, waarvan er maar vijf zijn uitgezet in het wild. Daarvan leven er nog maar drie. Toch kosten panda's enorm veel geld per jaar. Geselecteerde dierentuinen mogen ze lenen van China voor 1 miljoen dollar per jaar. Ook krijgen sommige landen ze uit diplomatieke overwegingen.

Niemand kan de aankomst van de twee reuzenpanda's Wu Wen en Xing Ya half april ontgaan zijn. Na een lange vlucht uit China kwamen de dieren aan op Schiphol, waar ze een heel mediacircus wachtte. Hoewel de massaal aanwezige pers duidelijke instructies had gekregen en er niet geflitst mocht worden, lieten berichten in de media duidelijk zien dat een groot deel van de bevolking het spektakel waarmee de dieren werden onthaald veel te ver vond gaan. Ouwehands Dierenpark, het nieuwe thuis van de panda's, en het Wereld Natuur Fonds gaan samenwerken om de reuzenpanda te beschermen in het wild. Hun project richt zich met name op de provincie Sichuan. In het nieuwe pandaverblijf Pandasia zullen bezoekers geïnformeerd worden over de bescherming van deze dieren.

In het persbericht over deze samenwerking vertelt WNF-directeur Kirsten Schuijt:

"Dankzij gerichte bescherming is het aantal reuzenpanda's in het wild gelukkig weer gestegen tot een kleine 2.000. Toch is de kans om ze in de vrije natuur te zien heel klein. Veel mensen kunnen straks wel komen kijken naar de twee reuzenpanda's in Rhenen. Zij zijn in feite ambassadeurs voor hun soortgenoten in het wild. We vertellen de bezoekers dan ook graag wat we in het veld doen aan bescherming van deze prachtige dieren."

Erwin Vermeulen, onder meer werkzaam voor Sea Shepherd en opvangcentrum Wildlife Waystation, vindt dat dierentuinen natuurbescherming als excuus gebruiken:

"In het verdedigen van hun bestaansrecht maken dierentuinen onder andere gebruik van 'the conservation myth', het idee dat alles geoorloofd als de claim 'het redden van dieren' is. Feit is dat de overgrote meerderheid van de in dierentuinen gehouden soorten niet bedreigd zijn en dat de overgrote meerderheid van de wel bedreigde diersoorten in gevangenschap nooit enige rol zullen spelen in de bescherming van wilde populaties. In het wild is het voornaamste probleem niet een gebrek aan dieren, maar een gebrek aan habitat en dat is waar het geld en de politieke en publieke wilskracht en druk ingezet moeten worden. Waar het fokken van extra dieren toch noodzakelijk is kunnen rehabilitatie- en opvangcentra, die wel bestaansrecht hebben, deze taak op zich nemen."

Dier- en natuurbehoud ter plaatse

Moderne dierentuinen dragen in zekere mate bij aan beschermingsprojecten ter plaatse. Leden van de European Association of Zoos and Aquaria (EAZA) doneerden in 2015 gezamenlijk bijna 10 miljoen

euro aan 300 natuurbeschermingsprojecten. Het ondersteunen van projecten gebeurt op verschillende manieren. Harald Schmidt:

“Om een okapi in een dierentuin tentoon te mogen stellen moet je sowieso € 15.000 euro betalen aan een milieubeschermingsprogramma. Ook ondersteunen we onder meer een leeuwenbeschermingsproject in Tanzania, dat zich bezighoudt met mens-dierconflicten.”

Een uniek natuurbeschermingsproject van Burgers' Zoo is de aankoop van een tropisch bos in Belize. Het park kocht samen met een Zwitsers vlinderpark eind jaren '80 88km² grond aan, een 'biodiversiteitshotspot' en stichtte het Shipstern natuurreservaat. Door rangers wordt het terrein beschermd tegen illegale houtkap, stroperij en visserij.

Geld rechtstreeks naar natuurbescherming in plaats van dierentuinen

Het behouden van diersoorten kost veel geld, zeker het redden van grote dieren als neushoorns, ten opzichte van kleine dieren. Dierentuinen zamelen weliswaar geld in voor natuurbeschermingsprojecten, maar kosten zelf ook veel geld. Heeft het dan niet meer zin om dat geld direct in natuurbeschermingsprojecten ter plaatste te steken (in situ), in plaats van in dierentuinen, kun je je afvragen. Volgens Jenny Gray van de Australische Zoos Victoria is dit niet altijd het geval. Ze vindt dat een naïeve stelling, omdat veel mensen het geld dat ze uitgeven aan een kaartje voor de dierentuin, niet zouden uitgeven aan natuurprojecten. Zoos Victoria zetten zich onder meer in voor het behoud van inheemse diersoorten, om die op termijn weer te kunnen herintroduceren. Ook is men bezig met het fokken van een backup-populatie Tasmaanse duivels. De populatie wilde Tasmaanse duivels is sinds begin jaren 90 met 80% afgenomen, door een nare ziekte die tumoren veroorzaakt specifiek bij deze dieren (Devil Facial Tumour Disease (DFTD)).

European Endangered Species Programmes (EEP)

Dierentuinen werken samen om gezonde populaties van bedreigde diersoorten te behouden en, als dit in de toekomst mogelijk is, te herintroduceren in het wild. Soms kan dit op korte termijn, denk bijvoorbeeld aan de korenwolf. Voor veel andere diersoorten hebben dierentuinen nog geen flauw idee wanneer ze nodig zijn voor herintroductie en of dit überhaupt aan de orde komt. De dieren fungeren als een soort 'back-up' en het kan gerust tientallen jaren duren voor een van de volgende generaties klaar wordt gestoomd voor een leven in het wild. De onlangs in Thoiry gedode witte neushoorn Vince was bijvoorbeeld onderdeel van het EEP.

Een coördinator van het fokprogramma houdt alle gegevens bij en geeft advies aan de dierentuinen die betrokken zijn bij het voortplanten van een specifieke diersoort. Diergaarde Blijdorp bijvoorbeeld is onder meer coördinator van het fokprogramma voor de Aziatische olifant, de korenwolf en de rode panda. Beekse Bergen coördineert het fokprogramma voor de Afrikaanse olifanten. Calimero, sinds 2004 in het dierenpark, is de grootste olifant van Europa. DierenPark Amersfoort coördineert het fokprogramma van de groenwangamazone. Hier worden European Studbook Programs (ESB), bij gebruikt, omdat er zo goed als geen dieren meer uit het wild worden gehaald.

Inspelen op populatiedaling

De giraffen in Diergaarde Blijdorp zijn netgiraffen. Ook de Rothschildgiraf worden ernstig bedreigd. Kaappgiraffen, waarvan veel dierentuinen groepen houden, daar zijn er veel meer van. Harald Schmidt:

“Daarvan zeggen we: faseer die nu uit, stop daarmee als dierentuin (en dat is best lastig, want sommige dierentuinen hebben een hele mooie groep) en we vullen die ruimte met soorten die echt bedreigd zijn. Nu is dat altijd een beetje dubieus, want het bedreigd raken van een dier kan erg hard gaan. 20 jaar geleden werden er weinig neushoorns gestroopt, af en toe een enkele. En moet je nu eens zien. Een fokprogramma zet je ook niet eenvoudig op, dit heeft tijd nodig. En als een dier al

bedreigd is, en je het dan pas in gevangenschap moet gaan houden, dat is lastig. Dan zul je ook dieren uit de natuur moeten halen. Met mengvormen, gekweekt door dierentuinen, wordt niet meer gefokt. Mengvormen komen in de natuur steeds minder voor. Er is wel wat overlap van leefgebied, en tussenin was wat mengeling. Maar habitat raakt steeds meer versnipperd, soorten worden daardoor unieker.”

Het kan best moeilijk zijn om op tijd in te springen op een forse daling van populaties. Schmidt:

“Het kan heel snel gaan. In slechts twintig jaar tijd is de Afrikaanse leeuw ernstig bedreigd geraakt. Nu zijn er nog minder dan 20.000.”

Ook moest Diergaarde Blijdorp de laatste jaren onverwachts inspelen op de gigantisch snel gedaalde gierenpopulatie:

“Ons gierenverblijf is in 2010 gebouwd voor een groep gieren (4 soorten) die in beslag waren genomen in Italië. In die tijd was er nog weinig aan de hand met de gierenstand. Sindsdien gaat het snel bergafwaarts met gieren. Ze zijn nu bedreigd, omdat neushoornkarkassen veelal met gif worden overgoten; alle aaseters zijn daarvan de dupe. Bij zo'n neushoorn liggen soms 50-60 dode gieren. Dat doen stropers met name om gieren te doden, want gieren die boven een karkas cirkelen verklikken waar het dode dier ligt. Een gier plant zich maar heel langzaam voort, is met 5-6 jaar geslachtsrijp en legt 1 ei per seizoen. Het is een tragisch voorbeeld van hoe snel het goed mis kan gaan met een diersoort.”

Zorgwekkende verkoop van wilde dieren

Hoewel in dierentuinen over de hele wereld massa's dieren leven, worden lang niet al die dieren in het wild bedreigd en wordt slechts een klein percentage geherintroduceerd in het wild. Sterker nog, hoewel de meeste dierentuindieren tegenwoordig in gevangenschap zijn geboren, worden er nog steeds dieren juist vanuit het wild naar dierentuinen gebracht, in plaats van andersom. Zimbabwe heeft de laatste jaren jonge olifantjes verkocht aan dierentuinen in China en Swaziland verkocht vorig jaar met goedkeuring van CITES 18 olifantjes aan dierentuinen in de Verenigde Staten, net als in 2003. De olifanten uit Swaziland zouden volgens het game park gedood worden, omdat er te veel zouden zijn voor de beschikbare hoeveelheid ruimte. In plaats van een oplossing te zoeken in andere Afrikaanse landen, koos men ervoor ze aan dierentuinen te verkopen.

Olifantendeskundigen zoals Joyce Poole noemen in een verklaring de verkoop van deze dieren onethisch en wreed. Daarnaast heeft de aankoop van de olifantjes in 2003 geen nut gehad voor het fokprogramma:

“Er gaan meer Afrikaanse olifanten dood in dierentuinen dan dat er geboren worden, waardoor ze ze uit het wild willen roven.”

Opvang van dieren

Opvangprojecten

Moderne dierentuinen hebben veel kennis van diersoorten. Daarom spelen ze een rol in het opvangen van dieren. Een van de meest bekende opvangprojecten in dierentuinen is Het Berenbos in Ouwehands Dierenpark. Hier worden sinds 1993 bruine beren opgevangen die mishandeld en misbruikt zijn, zoals voormalige straatartiesten. De dierentuin in Poznań, Polen, ving onlangs twee gewonde vossen op uit een bontfokkerij. Ook zamelt men geld in om een verblijf te bouwen voor twee het land in gesmokkelde leeuwenwelpen en andere dieren die in beslag zullen worden genomen. Woordvoerster Małgorzata Chodyła:

“We hebben een samenwerking met de douane en dierenrechtenorganisaties en zien dat dierensmokkel een groeiend probleem is in Polen.”

In het dierenpark van Landgoed Hoenderdaell is ook Stichting Leeuw gevestigd, een opvang voor grote katachtigen. De diertuin bekijkt momenteel de mogelijkheden om daarnaast olifanten op te vangen, zoals dieren uit circussen of olifanten die boventalig zijn in andere diertuinen. In Burgers' Zoo leven twee olifanten die bij een Duits circus in beslag zijn genomen vanwege welzijnsproblemen. De Detroit Zoo ving een ijsbeer uit een Mexicaans circus op. Het Yorkshire Wildlife Park in Groot-Brittannië heeft een ijsberenverblijf van 10 hectare, waar ook de treurige ijsbeer Pizza uit het afschuwelijke Guangzhou Grandview Aquarium in China welkom was. Helaas is daar geen gebruik van gemaakt, maar Pizza is in ieder geval eind 2016 weg gehaald uit het winkelcentrum en terug gestuurd naar de plek waar ze in gevangenschap geboren was, in Tianjin.

Dierenhulporganisaties

Stichting VIER VOETERS werkt samen met de betere diertuinen. Albanese beren die uit kooien worden gered, zoals eerder te lezen was in alinea 'Langs de weg als trekpleister' gaan bijvoorbeeld eerst naar de diertuin in Tirana om op krachten te komen, waarna ze definitief verhuizen naar het berenbos in Pristina.

Ook Stichting AAP maakt gebruik van de mogelijkheden die diertuinen bieden. Zolang exotische dieren onder erbarmelijke omstandigheden worden gehouden en verhandeld, zijn geschikte opvangplekken in binnen- en buitenland nodig met kennis en ruimte. Niet alle dieren kunnen tenslotte blijven in het opvangcentrum van Stichting AAP zelf. In diverse diertuinen zijn dan ook voormalige kostgangers van Stichting AAP te vinden.

Inbeslagname

Diertuinen blijken regelmatig opvangwerk te doen wat minder bekend is bij bezoekers. Diverse exotische dieren uit inbeslagnames, bijvoorbeeld op vliegvelden, zijn niet zichtbaar voor het publiek. Sommige dieren komen uit Azië, waar de illegale dierenhandel de spuigaten uitloopt, en worden in diertuinen opgevangen, voornamelijk in het westen. Harald Schmidt:

“Terug naar de natuur is vaak technisch onmogelijk en ook veterinaire gezien niet ideaal. Je weet niet wat er onderweg gebeurd is, wat ze hebben opgelopen en met welke dieren ze in aanraking zijn gekomen. Het komt ook voor dat er een transport in beslag wordt genomen waar van alles bij zit en dan weten ze niet precies waar zo'n dier vandaan komt. Komt het uit het wild, of van een kweker. Voor je besluit een dier terug te plaatsen moet heel goed worden uitgezocht of dit wel kan, en hier heel voorzichtig mee zijn. Daar zijn wel eens grote vergissingen in gemaakt, dat kan schadelijk zijn voor de dieren in de natuur.”

Geluk

Zijn dieren gelukkiger in een diertuin dan in het wild? Tegenstanders zijn uiteraard van mening dat dit absoluut niet het geval is en dat gevangenschap dieren ongelukkig maakt. Geven dieren dan per definitie de voorkeur aan een leven in het wild? Die keuze is ze door de mens ontnomen en de vraag of ze daar slechter of beter mee af zijn is een onderwerp waar zeer verschillend over wordt gedacht.

Volgens dr. Jane Goodall zijn moderne diertuinen zeker geen slechte plek om te verblijven:

“De natuur is geen idyllische plek. Sommige dieren zouden niet in diertuinen gehouden moeten worden, zoals olifanten, orka's, beloega's, maar voor andere dieren kan een diertuin te prefereren zijn boven een leven in het wild. Een veilige plek in het wild is natuurlijk het allerbeste, maar voor de meeste dieren is het leven heel gevaarlijk.”

Hoewel volgens Jane Goodall zelfs de beste, meest geavanceerde verblijven niet kunnen tippen aan de natuurlijke leefomgeving, worden ongerepte gebieden steeds kleiner. De menselijke bevolking groeit en wilde dieren worden bedreigd door stroperij, houtkap en habitatverlies. Zo is het aantal chimpansees in Ivoorkust sinds 2002 met maar liefst 90% afgenomen.

“Vele van het dalende aantal chimpansees leven nu in kleine stukken bos, omringd door landbouwgrond en toenemende woestijnvorming. Vanwege inteelt is er weinig hoop dat deze groepen op lange termijn overleven. In veel leefgebieden hebben chimpansees een hand of voet verloren doordat ze in door jagers gezette metalen strikken vast kwamen te zitten.”

“In een perfecte wereld zouden alle dieren vrij leven in het wild, zonder ingrijpen van de mens. De trieste realiteit is dat een relatief groot deel van de overgebleven wilde chimpansees omringd wordt door gevaren die door de mens worden veroorzaakt. Daarom bedenk ik me soms, wanneer ik kijk naar een compatibele groep chimpansees in een grote ruimte in een goed gerunde, goed gefinancierde dierentuin, dat ik mijn vrijheid waarschijnlijk zou opofferen voor dat leventje, wanneer ik leefde met de angst om mijn thuis in het woud te verliezen, de pijn te moeten ondergaan van een aangetrokken lijn om mijn hand of dat mijn moeder wordt doodgeschoten. Met andere woorden: een goede dierentuin kan een thuis geven aan dieren, die wellicht verkiesbaar is boven vele plaatsen in het wild. En die, uiteraard, altijd verkiesbaar is boven een leven in dienst van medische onderzoekslaboratoria of in de amusementsindustrie (het circus, films, reclames).”

De Nederlandse stichting SPOTS zet zich in voor de wilde katachtigen en is vooral bezig met soortbehoud. Simone Eckhardt van deze stichting ziet dieren ook veel liever in het wild en heeft er veel begrip voor dat het opsluiten van dieren door sommigen als onethisch wordt beschouwd. Aan de andere kant wordt ze vaak geconfronteerd met de vele bedreigingen voor haar geliefde katten, vooral veroorzaakt door de mens. Een leven in vrijheid is niet altijd zo romantisch als het lijkt en bij goede verzorging in een dierenpark zijn katachtigen niet ongelukkig, vermoedt ze:

“We krijgen regelmatig de vraag over cheeta’s in een dierenpark. Of het niet zielig is, het snelste landdier ter wereld in een verblijf. Maar in het wild rent die cheeta niet voor de lol een sprintje. Dat doet hij alleen als hij eten moet zien te veroveren. Het liefst ligt een kat, ook in het wild, de hele dag te slapen. Hij moet eten verzamelen, zijn territorium afbakenen en verdedigen. Dat is stressvol en verre van romantisch, vol gevaren. De vraag is dus in hoeverre een dier in een dierenpark zich nu echt bewust is van zijn ‘ongeluk’. Het is vooral ook menselijke ethiek. Wat wij erop plakken, wat wij erin zien.”

De dierentuin in Detroit heeft zich de laatste jaren enorm ontwikkeld, onder leiding van Ron Kagan, en let goed op gedrag en fysiologie van de dieren.

“Het komt erop neer dat als je dieren in gevangenschap houdt, je ervoor moet zorgen dat ze een geweldige kwaliteit van leven hebben. Een van de grootste uitdagingen van dierentuinen is om te begrijpen of een dier gedijt en gelukkig is. Dat is moeilijk met dieren, je kunt het ze niet vragen. We maken verblijven die zo natuurlijk zijn als mogelijk is, waar dieren kunnen doen wat ze ook in het wild zouden doen. Zoeken naar voedsel, klimmen, in groepsverband leven. Ze krijgen verrijking en worden mentaal gestimuleerd. Het ontwerp is niet alleen voor de bezoekers, maar moet ook prachtig zijn voor de dieren zelf.”

Professor Mark Bekoff vindt juist dat dierentuinen vooral bestaan voor het plezier van de mens.

“Geen dierentuin kan zijn inwoners, vooral de charismatische populaire dieren, de kwaliteit van leven geven die ze in hun natuurlijke leefomgeving hebben, waar hun voorvaderen zijn geëvolueerd. Het leven in het wild is riskant, maar dat is het leven. Dieren in gevangenschap hebben niet de vrijheid om

hun eigen keuzes te maken, waar ze willen leven, wat ze eten, waar ze slapen. Hoewel duidelijk mag zijn dat ik geen fan ben van dierentuinen, weet ik ook dat ze niet snel zullen verdwijnen en vind ik dat we verplicht zijn om elk individueel dier in gevangenschap een zo goed mogelijk leven te geven. “

Ambassadeurs

Ambassadeurschap is een term die nogal eens misbruikt wordt. Denk bij voorbeeld aan dolfinaria, waar dieren hoofdzakelijk fungeren als circusattractie of abominabele dierentuinen in Azië waar het nog gebruikelijk is dat bezoekers eten mee nemen om dieren te voeren. Toch valt niet helemaal te ontkennen dat dieren in moderne dierentuinen wel degelijk een rol spelen bij het vormen van een band tussen bezoekers en dieren in het wild.

Jane Goodall is hier een voorstander van:

“Goede dierentuinen brengen mensen in contact met de natuur.”

Maarten Reesink is het hiermee eens:

“De belangrijkste functie van dierentuinen is oog in oog staan met wilde dieren. Dat is een heel andere beleving dan een film kijken. Als je een dier in de ogen kijkt word je erdoor geraakt. Dit is cruciaal om belangstelling en bewustzijn te creëren. Niet bij iedereen heeft dit effect, maar sommige bezoekers worden aan het denken gezet. Stadskinderen komen bijna niet in aanraking met de natuur. Een dier in een dierentuin maakt toch indruk en wekt de noodzakelijke interesse. Daarom zijn dierentuinen in stedelijke gebieden noodzakelijk. Dit mag echter niet ten koste gaan van het belang van het dier.”

Vrijwilligers van Stichting SPOTS zijn regelmatig in Nederlandse dierentuinen te vinden, om bezoekers voor te lichten over de bedreigingen van wilde katachtigen. Simone Eckhardt:

“Ik voer geregeld leuke gesprekken, bijvoorbeeld in Gaia Zoo, met mensen die vaak niet eens weten dat de leeuw met uitsterven bedreigd wordt. Zo hoop ik zaadjes te planten, want bewustwording is in onze ogen de belangrijkste stap. Zonder dat je iets weet, zonder dat je van iets houdt, kom je niet in beweging. Als deze mensen vervolgens naar de leeuw in GaiaZOO kijken en laten binnenkomen dat de wilde soortgenoten met uitsterven worden bedreigd, kunnen we wellicht dingen bereiken. Het leger verontruste mensen uitbreiden die in actie komen. Onder onze donateurs zijn massa's mensen die nog nooit een wilde kat in Afrika hebben gezien en dit ook nooit zullen, omdat ze simpelweg de middelen er niet voor hebben. Maar zij hebben toch liefde voor die dieren gekregen door hun bezoeken aan dierenparken. Helaas werkt het bij mensen vaak zo dat ze een echte ontmoeting/ervaring met iets moeten hebben alvorens ze er iets voor voelen of ervoor in actie willen komen. Dierenparken bieden die mogelijkheid.”

“Een dier dat in het wild leeft is het mooiste, maar die werkelijkheid komt steeds meer onder druk te staan. Alleen de mens kan hier iets aan doen. Dierenparken kunnen hierin een rol spelen door educatie, terugplaatsingsprojecten en door stichtingen als SPOTS een podium te geven. In de hoop dat mensen dankzij hun bezoek aan de dierentuin, waardering gaan opbrengen voor die dieren, en ze willen helpen. Want dat is eigenlijk de enige hoop voor dieren in het wild... “

Klaas-Jan Leinenga, belevingsmanager Beekse Bergen in een reportage van EenVandaag in 2016:

“Deze dieren zijn eigenlijk gewoon de ambassadeurs van hun wilde soortgenoten. Ze maken reclame voor hun soortgenoten die het heel erg moeilijk hebben en die bedreigd zijn in Afrika en Azië, en waar dan ook. Voor ons is het een enorme kans om die mensen wel iets te leren en ze te inspireren tot liefde voor de natuur.”

Dierentuinen proberen bezoekers aan te sporen iets te doen. In Beekse Bergen bijvoorbeeld laat men onder meer zien welke gevolgen de enorme vraag naar ivoor heeft, waardoor ieder kwartier een olifant wordt gedood.

Onpopulaire dieren

Een nadeel van het 'ambassadeursschap' is dat dit vooral geldt voor populaire dieren met een hoog knuffelgehalte, die het goed doen bij het grote publiek. Maar ook minder aantrekkelijke diersoorten hebben een zeer belangrijke ecologische rol. Het merendeel van de mensen die dierentuinen bezoeken hebben voor die diersoorten echter weinig belangstelling.

Volgens ecooloog en natuurfotograaf Lars Soerink fungeren populaire dieren als ambassadeurs om het publiek te informeren en hopelijk een gedragsverandering in gang te zetten. Diersoorten die op minder belangstelling van het publiek kunnen rekenen maar ook met uitsterven worden bedreigd, zoals de springrat in het oerwoud van Laos en schubdieren, moeten het volgens hem meer hebben van betere, gerichte beschermingsmaatregelen ter plaatse en zullen niet snel onderdeel zijn van een soortbehoudprogramma in de dierentuin.

"In de praktijk blijkt dat dierentuinen een rol kunnen spelen in het redden van soorten die met uitsterven worden bedreigd. Maar het is veel kostenefficiënter om te voorkomen dat dierentuinen die rol moeten gaan spelen omdat de situatie té kritiek is geworden. Behouden wat er nog is, is veel effectiever. Dierentuinen zijn soms heel oprecht in dat streven om bij te dragen aan soortenbehoud, maar in het buitenland zijn er ook dierentuinen die dat als dekmantel gebruiken voor ordinair geld verdienen."

Will Travers van Born Free is juist van mening dat dieren beschouwen als ambassadeurs onzin is:

"Er zijn geen grote walvissen in gevangenschap. En toch is een van de grootste bewegingen ter wereld het beschermen van grote walvissen in hun leefomgeving. Je kunt kinderen, de hele gemeenschap, betrekken bij en zich laten inzetten voor het welzijn en de toekomst van diersoorten. En dat hoeft je niet te doen door miljoenen dieren in dierentuinen over de hele wereld op te sluiten."

Educatie

De functies van dierentuinen zijn niet bij iedereen even goed bekend. Vraag maar eens aan verschillende mensen die dierentuinen bezoeken, waarom ze dit doen en of ze weten wat het werk van een dierentuin inhoudt. Wij hoorden bijna niemand zeggen dat ze het zo belangrijk vinden dat diersoorten voor uitsterven worden behoed of dat ze graag meer willen leren over de dieren die ze zien.

Gedragsverandering

Gaan dierentuinbezoekers dan wel naar huis met meer kennis en de intentie er alles aan te doen om de dieren die ze net gezien hebben te helpen beschermen? Wetenschappelijke onderzoeken en polls van dierentuinen zelf onderschrijven dit niet. De conclusie van een driejarig onderzoek naar dit onderwerp, uitgevoerd in opdracht van de American Zoo and Aquarium Association (AZA) (Why Zoos and Aquariums Matter, Falk et al., 2007) was wel dat bezoekers een sterkere band met de natuur voelden na een bezoek aan een geaccrediteerde dierentuin en dat ze een rol voor zichzelf weggelegd zagen in de bescherming van het milieu. Het daarop volgende onderzoek Do Zoos and Aquariums Promote Attitude Change in Visitors? A Critical Evaluation of the American Zoo and Aquarium Study (Marino et al, 2010) haalde de bevindingen van de eerdere studie juist onderuit.

Toch doen dierentuinen hun best om bezoekers te wijzen op de problemen waarmee de soortgenoten van bedreigde diertuindieren mee geconfronteerd worden. Doen ze dit dan wel goed genoeg of vinden veel bezoekers dit helemaal niet zo belangrijk als een dierentuin hoopt?

Dierentuinbezoekers zijn een enorm diverse doelgroep. Het merendeel komt om dieren te bekijken en een leuk dagje uit te hebben, niets meer en niets minder. Uit onderzoek van Rob Laidlow van Zoocheck blijkt dat mensen snel hun interesse verliezen, zo kijken ze variërend per diersoort zo'n 20 seconden tot 1 minuut en 17 seconden voordat ze doorlopen naar het volgende verblijf. Ze nemen amper de tijd om een dier goed te observeren en de informatie te lezen. Van hoe veel interesse kun je dan daadwerkelijk spreken?

Oprechte belangstelling

Toch zijn er altijd bezoekers met meer interesse in de dieren die ze zien. Zo troffen we tijdens een rondleiding bij Diergaarde Blijdorp bij het gorillaverblijf een man en kind aan die de bedreigingen waar gorilla's mee te maken hebben aandachtig bekeken en bespraken. Het kind was er zo van onder de indruk dat ze hier meer over wilde weten, om te kunnen begrijpen waarom de dieren die ze voor zich zag het in het wild zo zwaar hebben. In de gorillakijkhut is ook een regelmatig bemande informatiestand van het Jane Goodall Instituut om bezoekers te informeren over het werk van Jane Goodall, de chimpansees en opvangcentra.

Interactieve vormen van educatie blijken de meeste aantrekkingskracht te hebben. In Diergaarde Blijdorp heeft men bijvoorbeeld verplaatsbare, bemande informatiestands. Kinderen kunnen opgezette dieren, schubben en vachtjes aanraken, waarbij de vrijwilligers uitleg geven. Dit spreekt veel kinderen aan. Ook is er een leslokaal voor schoolklassen en een speurtochtles en zijn er themakisten voor spreekbeurten te leen.

Volgens David Attenborough hebben dierentuinen drie duidelijke functies:

“Om mensen, oud en jong, een echte olifant te laten zien. Je kunt zo'n dier zien op televisie, maar tot je er echt een gezien hebt, ervaar je niet echt hoe groot het is en hoe het beweegt. Je ruikt het. Het zou vreselijk zijn als mensen olifanten alleen op foto's of op tv zien. Daarnaast leer je veel over de natuurlijke wereld als dieren op de juiste manier gehouden worden. Je leert wat ze eten etc. Dierentuinen kunnen de bescherming zijn tegen het uitsterven van een diersoort. Dan heb ik het natuurlijk wel over dierentuinen die goed gerund worden.”

Professor Pim Martens van de Universiteit van Maastricht en zijn team deden in GaiaZOO onder meer onderzoek naar de duurzame boodschap die de dierentuin wil uitdragen door middel van educatie. Volgens hem valt de manier waarop dierentuinen bezoekers proberen te bereiken en kennis over te brengen, wel te verbeteren en moderniseren.

“Dierentuinen proberen hun bezoekers ook een stukje kennis van het gedrag en leefomgeving van de dieren mee te geven. Dit gebeurt echter nog vaak erg beperkt en op een wat achterhaalde manier. Hierin zouden ook nieuwe (virtuele) manieren van communicatie en een bredere insteek (b.v. meer aandacht voor duurzame mens-dier relaties (dierzaamheid)) passen.”

Respectvoller gedrag

Een dierentuin trekt allerlei soorten bezoekers. Van volwassenen en kinderen die oprecht geïnteresseerd zijn in de dieren die ze zien tot asociale, luidruchtige types die op vervelende manieren proberen om de aandacht van dieren te trekken.

Sir David Attenborough pleitte er eind vorig jaar voor om diertuindieren met meer respect te behandelen en bijvoorbeeld naar gorilla's te kijken door kijkgaten, in plaats van door grote glazen

panelen. Hij sprak hierover in reactie op de kortstondige uitbraak van een gorilla in de dierentuin van Londen.

“Ze vinden hun privacy belangrijk. En om achter een glazen paneel te zitten waardoor iedereen naar ze kan kijken voor een uur of 10 per dag.... Als mensen nog respectvol zouden zijn, was het nog niet zo'n probleem. Maar soms zijn bezoekers absoluut respectloos en beginnen te schreeuwen of zwaaien met hun armen om de arme gorilla een reactie te ontlokken. Dierentuinen hebben hun voordelen, maar ze moeten meer rekening houden met de gevoeligheid van de dieren. Een gorilla is geen vis. Een gorilla is meer verwant aan ons, heeft gevoelens en kan snel gestrest raken. En daar moeten we op letten. Misschien is de oplossing dat mensen niet door grote glasplaten kijken, naar de gorilla's, maar door kijkgaten. Zo heeft een gorilla niet door dat hij geobserveerd wordt. Maar dat is moeilijk te realiseren in een dierentuin met veel bezoekers.”

Wetenschappelijk onderzoek en veterinaire ervaring

In dierentuinen vindt wetenschappelijk onderzoek plaats. In Blijdorp werd een tijd lang onderzoek gedaan naar de voortplanting van koraal, vanwege de slechte staat waarin Caribisch koraal zich bevindt door opwarming van het water en verzuring. Toen de dierentuin enige jaren gelden moest gaan bezuinigen was voor dit project helaas geen budget meer.

Wetenschappers doen regelmatig in dierentuinen expertise op die ze kunnen gebruiken in het veld en vinden dit zeer nuttig. Een van de meest bekende instituten op dit gebied is de Zoological Society of London, gelieerd aan de Londense dierentuin. Andrew Cunningham, verbonden aan de ZSL:

“Ik weet uit eigen ervaring hoe belangrijk inzichten, verkregen in dierentuinen, kunnen zijn bij het beschermen van dieren in het wild. Zowel voor het begrijpen van het gedrag van dieren als het onderzoeken naar de beste methode om bedreigde diersoorten in hun natuurlijke omgeving te beschermen. Zo was ik betrokken bij een project om gieren in Azië te behoeden voor uitsterven, waarbij ervaring uit de dierentuinwereld over het behandelen van ziektes van onschatbare waarde bleek te zijn.”

Ook Jane Goodall is hiervan overtuigd en vindt dat dierentuindierenartsen kennis opdoen die van veel nut is bij het helpen van dieren in het wild:

“Dierentuindierenartsen spelen een belangrijke rol in veterinaire zorg in het veld. Ook onderwijzen ze dierentuinverzorgers in ontwikkelingslanden. Ze doen veel onderzoek dat nuttig is voor het verzorgen van dieren in het wild en in dierentuinen. Ook leren ze hoe ze voor oude dieren moeten zorgen en wat een goede manier is om ze in gevangenschap te houden. Er zijn ook nog veel afschuwelijke dierentuinen. Als ze geen geld hebben om het op een goede manier te doen, moeten ze sluiten.”

Samenwerking met dier- en natuurbeschermingsorganisaties

Niet alle dierenwelzijnsorganisaties zijn even gecharmeerd van dierentuinen. Het feit dat dieren in gevangenschap worden gehouden stuit hen tegen de borst. De verstandhouding tussen dierentuinen en dierenrechtenorganisaties is dan ook niet altijd even goed. Harald Schmidt snapt wel dat er bezwaren zijn, maar gaat liever in gesprek met organisaties om te zien waar raakvlakken zijn.

“Kritiek houdt ons ook scherp, zo dutten we niet in en denken we niet dat alles wel goed is.”

Toch zijn er organisaties waarmee Diergaarde Blijdorp goed samenwerkt, zoals de Vlinderstichting, de Vogelbescherming, IUCN en het WNF.

De Detroit Zoo werkt zelfs samen met organisaties als PETA, Born Free, Wildlife SOS en Humane Society. Ron Kagan:

“Als mensen die in dierentuinen werken zichzelf niet beschouwen als ‘mensen voor de ethische behandeling van dieren’, wie dan wel? We zien ze niet als de vijand, maar als partners.”

Gevaarlijke situaties

Vorig jaar werd gorilla Harambe doodgeschoten in de dierentuin van Cincinnati. Een kleuter viel in het gorillaverblijf en de 17-jarige zilverrug werd gedood om het kind te beschermen. Het dier werd hierdoor het slachtoffer van een moment van onoplettendheid van de moeder. Daarnaast werd onlangs capuccinobeer Taps, een kruising tussen een ijsbeer en een bruine beer, doodgeschoten in een dierentuin in Osnabrück. Het dier was uit zijn verblijf ontsnapt en werd de dupe van de afweging tussen zijn veiligheid en die van de aanwezige bezoekers.

Hoe goed dierentuinen bezoekers ook tegen de aanwezige dieren proberen te beschermen, en zeker ook andersom, soms gebeurt het onverwachte. Diergaarde Blijdorp heeft hier ook ervaring mee, met de uitbraak van gorilla Bokito in 2007. Harald Schmidt, zelf schutter van dienst op de dag van de rondleiding door de dierentuin:

“De dierentuin moet een afweging maken en heeft daar op zo’n moment maar heel kort te tijd voor. Voor de mensen die die beslissing moeten nemen is het ongelooflijk moeilijk. Er is een uitgangspunt, het belang van de bezoeker, de mens, staat voorop. Er zijn voorbeelden van mensen die bij tijgers terecht komen om zelfmoord te plegen. Dan kun je aan de ene kant zeggen, hij is er zelf in gesprongen, maar dat kun je op dat moment dat een beslissing moet worden genomen niet gedegen onderzoeken.

Een verdoving is niet altijd een optie. Het duurt 5-10 minuten voor dat werkt. Door dat schot schrikt het dier en raakt-ie versuft, maar hij heeft veel adrenaline in zijn lijf. Adrenaline is een antagonist tegen heel veel narcosemiddelen. Het dier gaat onvoorspelbaar reageren. Je moet dus een inschatting maken hoeveel het dier precies nodig heeft, hoe zwaar hij precies is op dat moment, anders geef je te veel en gaat-ie alsnog dood.

Je kiest altijd partij voor de mens. De dieren zijn ook ongelooflijk belangrijk en die willen we natuurlijk helemaal niet doodschieten. Maar we hebben ook de verantwoordelijkheid voor de veiligheid van de bezoeker. Als er buiten bezoeken iets gebeurt zal er waarschijnlijk een andere afweging worden gemaakt en proberen we toch eerst te verdoven.

Als er iets gebeurd is met een bezoeker of medewerker, dan wordt het dier natuurlijk niet achteraf gedood, dat zou absurd zijn. Dat dier volgt zijn instinct, dat neem je het dier niet kwalijk. Daar zou een goede dierentuin nooit aan meedoen. Bokito is ook niet gedood.

Toen hij na de aanval op de vrouw in het restaurant is terechtgekomen, is dat gebarricadeerd. Er stonden schutters klaar en er is een afweging gemaakt wat hij zou gaan doen. Er was op dat moment geen direct gevaar meer voor levens, daarom hebben we eerst geprobeerd hem te verdoven en dat is een goede afweging geweest. Het was overduidelijk dat het dier heel specifiek uitbrak, gericht op een persoon, hij heeft daarna niemand meer aangeraakt. Het was een uitzonderlijke situatie, die natuurlijk nooit had mogen gebeuren. Hij deed dingen die nog nooit door een gorilla vertoond zijn, dat kun je nooit helemaal uitsluiten.”

Veiligheid dieren

Dieren in gevangenschap houden is een grote verantwoordelijkheid, waarbij de veiligheid van de dieren zelf net zo belangrijk moet zijn als die van de bezoekers.

Hekken zijn er dan ook niet alleen om mensen te beschermen tegen dieren, maar ook andersom. Hoewel er veel medewerkers zijn in een dierentuin, is er niet altijd zicht op hoe bezoekers zich gedragen. Volgens Harald Schmidt komt het bijna niet voor dat mensen de dieren proberen te voeren, onze cultuur is er niet naar. Bij de meeste mensen is wel bekend dat de dieren geschikte voeding moeten krijgen. Zowel overdag als 's nachts is er bewaking aanwezig in een moderne dierentuin. Toch lukt het dieven helaas wel eens dieren te stelen en waarschijnlijk te verhandelen. In 2014 zijn 5 gouden leeuwaapjes gestolen uit de Apenheul en in 2013 stalen dieven 13 dwergaapjes uit Dierenpark Wissel.

De laatste tijd hebben er diverse ernstige voorvallen plaatsgevonden in dierentuinen, die duidelijk maken dat de huidige mate van beveiliging van dierentuindieren helaas niet meer voldoende is. Een enorme tragedie was de moord op witte neushoorn Vince in de Franse dierentuin Thoiry. Het vierjarige dier, geboren in Burger's Zoo, werd in de nacht van 6 op 7 maart doodgeschoten door stropers, waarna zijn hoorn met een kettingzaag geheel is verwijderd en zijn tweede hoorn deels afgezaagd. De dierentuin in de Tsjechische stad Dvur Kraloven ad Labem heeft nu besloten de hoorns preventief te verwijderen van 18 zwarte en witte neushoorns. Volgens Harald Schmidt van Diergaarde Blijdorp kleven er weliswaar wat bezwaren aan de ingreep, zoals het toepassen van extra narcoses en hiërarchieproblemen, maar gezien het vreselijke voorval in Frankrijk is voor te stellen dat meer dierentuinen deze beslissing nemen om hun neushoorns te beschermen.

Al enige jaren houden dierentuinen binnen EAZA rekening met verhoogde risico's. De dierentuin Thoiry is voorzien van beveiligingscamera's en maar liefst vijf medewerkers wonen op het terrein. Toch konden de stropers zich toegang verschaffen tot het neushoornverblijf en het dier aflachten.

Mishandeling

Mishandeling van dierentuindieren lijkt vaker voor te komen: een zorgelijke ontwikkeling. Een krokodil in de Belvedere dierentuin in Tunesië werd slachtoffer van een vreselijke aanval. Een groep bezoekers stenigde het dier, dat als gevolg daarvan aan een interne bloeding overleed. De dierenarts vertelde aan AFP:

“Het is vreselijk. Je kunt je niet voorstellen wat dieren te verduren hebben van sommige bezoekers. Ze laten afval en plastic zakjes achter. Ze gooien stenen naar leeuwen en nijlpaarden.”

In veel landen, zoals Tunesië, wordt anders over dierenwelzijn gedacht dan hier. Toch werden recent ook dierentuindieren in Europa het slachtoffer van ernstige dierenmishandeling. Begin februari verdween een Humboldt pinguïn uit dierentuin Luisenpark in Mannheim, Duitsland. Een paar dagen later werd het gestolen dier dood aangetroffen op een parkeerplaats.

In maart doodden zeer jonge kinderen een flamingo in de Tsjechische Zoo Jihlava. Flamingo's werden door de kinderen van vijf, zes en acht jaar oud bekogeld met stenen en stokken en geschopt. Een 16-jarige flamingo overleefde de brute aanval niet en een andere raakte ernstig gewond. Twee kinderen werden direct na de mishandeling gepakt; ze hadden geen spijt van hun daad.

Eind februari overleed nijlpaard Gustavito in de dierentuin van El Salvador. In eerste instantie bracht de dierentuin het nieuws naar buiten dat de 15-jarige Gustavito mishandeld was, het dier zou met een voorwerp geslagen zijn en overleed een paar dagen later aan zijn verwondingen. Uit de autopsie bleek echter dat het dier overleden was aan een longbloeding en waarschijnlijk al langere tijd ziek was. Geen aanval is het dier fataal geworden, maar waarschijnlijk wel een slechte verzorging.

Tuberculose

Tuberculose wordt veroorzaakt door het *Mycobacterium tuberculosis*-complex. Meerdere diersoorten kunnen geïnfecteerd raken, risicosoorten in dierentuinen zijn bijvoorbeeld giraffen,

primaten en olifanten. Dieren als gemzen, herten, onagers en kamelen kunnen lijden aan rundertuberculose. De bacterie verspreidt zich voornamelijk door de lucht: door de bacterie in te ademen raken dieren besmet. Symptomen van een besmetting met tbc zijn onder meer: hoesten, snotneus, verminderde eetlust, chronisch gewichtsverlies, veel water drinken. Het komt soms voor dat dieren besmette dieren moeten euthanaseren, om lijden te besparen en verspreiding van de bacterie te voorkomen.

Besmetting met tbc is met name een hot item bij olifanten die leven in gevangenschap. Hoewel de ziekte een paar jaar geleden een voormalige weesolifant van de David Sheldrick Wildlife Foundation fataal werd, waarschijnlijk door contact met besmet vee, komt de ziekte niet voor bij wilde olifanten. Het ziet ernaar uit dat contact met mensen de bron is.

Mycobacterium tuberculosis is een anthrozoönose. Deze infectie kan niet alleen van dier op dier maar ook van mens op dier worden overgedragen, bijvoorbeeld op honden, katten of olifanten. Dit in tegenstelling tot zoönoses, ziektes en infecties die volgens de definitie van de World Health Organisation (WHO) 'op een natuurlijke wijze uitgewisseld kunnen worden tussen mensen en gewervelde dieren'.

De Amerikaanse Oregon Zoo liet onlangs de bijna 55-jarige Aziatische olifant Packy inslapen. Volgens een verklaring van de dierentuin reageerde Packy onvoldoende op de behandeling tegen de resistente tbc-bacterie. Hier zit echter een luchtje aan. Volgens een anonieme olifantenverzorger en een andere medewerker van de dierentuin, die met Facebookpagina Team Packy probeerden steun te krijgen om het inslapen van de olifant te voorkomen, was Packy nog steeds vrolijk en gezond. Euthanasie was volgens hen veel te voorbarig. Bioloog Toni Fohoff van In Defense of Animals (IDA) gelooft dat de dierentuin Packy in liet slapen omdat hij geen rol meer had in het fokprogramma en zo te weinig opleverde.

“Dat doen ze vaker in dierentuinen, om ruimte te maken voor vruchtbare, meer charismatische dieren.”

De dood van Packy maakte veel los onder voor- en tegenstanders van dierentuinen. Reacties op zijn overlijden waren onder meer dat alle olifanten van de dierentuin naar een opvang zouden moeten, dat olifanten niet in dierentuinen horen en dat Packy een vreselijk leven had gehad. Dit schoot de mensen van Team Packy in het verkeerde keelgat: hoe verdrietig ze ook waren over de gang van zaken, ze maakten wel duidelijk dat zij en andere dierentuinmedewerkers er alles aan doen om de olifanten een goed leven te geven.

“We steunen ons fokprogramma en geven om onze olifanten alsof ze familie zijn.”

Stereotyp gedrag

Een onderwerp dat bij een artikel over dierentuinen niet mag ontbreken, is het doelloos vertonen van abnormaal gedrag dat steeds wordt herhaald, door stress, verveling of frustratie. Bijvoorbeeld heen en weer lopen (ijsberen), schommelen, of 'weven' met het bovenlichaam, wat sommige olifanten doen. Dit wordt stereotyp gedrag genoemd en komt voor bij dieren in gevangenschap (ook bij vee) die te weinig hun natuurlijke gedrag (hebben) kunnen vertonen en geen of te weinig controle over hun situatie hebben. Ze vervelen zich, krijgen te weinig mentale stimulans en zijn te veel beperkt in hun bewegingsvrijheid. Hierbij komt een stof vrij in de hersenen die ze een prettig gevoel geeft (endorfine). Heeft een dier dit gedrag eenmaal aangeleerd, dan blijft het dit meestal doen, ook als het later onder andere omstandigheden wordt gehouden. Harald Schmidt:

“We hadden ooit een Amoerpanter uit Tsjechië, Bogan, die daar stereotyp gedrag had aangeleerd. Hier in Blijdorp had hij meer ruimte, een waterval etcetera, maar toch liep hij vooral rondjes.”

Inmiddels is het dier overleden. Ook onze ijsberin, die al redelijk op leeftijd is, heeft dit gedrag lang geleden ontwikkeld, voor ze naar Blijdorp kwam. Hoewel ze er qua verblijf en ruimte enorm op vooruitgegaan is, zal dit gedrag ondanks het programma van gedragsverrijking nooit helemaal verdwijnen. Ook de leidkoe vertoont stereotiep gedrag. Ze is 45 jaar en komt uit Kopenhagen. Sinds ze 4 jaar is woont ze in Blijdorp. In die periode werden olifanten nog vaak vastgezet en in de dierentuin mee uit wandelen genomen. Haar gedrag heeft ze ooit aangeleerd en dan krijg je dat er niet uit. Er gebeurt even iets waardoor ze vervallen in dat gedrag. Ze raken er een soort van verslaafd aan."

Sommige dieren gaan zelfs over tot zelfmutilatie, zoals het plukken van veren of vacht.

Surplusdieren

Een onderwerp dat de laatste jaren veel stof heeft doen opwaaien is het doden van gezonde dieren door dierentuinen. De dood van giraf Marius in de dierentuin van Kopenhagen in 2014 maakte veel los en wees het grote publiek op een nadeel van het houden van wilde dieren in gevangenschap, waar velen eerder niet bij stil hadden gestaan.

Het is natuurlijk nogal krom, om dieren te doden om een diersoort te behouden. Bijna elke dierentuin heeft te maken met dieren die 'boventallig' zijn. De ruimte in een dierentuin is beperkt, waardoor de populatie binnen de perken moet worden gehouden. Dit gebeurt door het gebruik van anticonceptie of het doden van dieren die boventallig zijn, surplusdieren. Hierover kunnen dierentuinen van aanpak verschillen, dit kan per land en per continent anders zijn. Voorstanders van anticonceptie zijn van mening dat dit het meest diervriendelijk is, omdat hierdoor geen gezonde dieren worden gedood. Tegenstanders vinden dat dieren op die manier een heel belangrijke manier van een zo natuurlijk mogelijk leven wordt ontnomen. Daarnaast kan anticonceptie ook ernstige medische problemen veroorzaken in de voortplantingsorganen.

Erwin Vermeulen, werkzaam bij Sea Shepherd en opvangcentrum Wildlife Waystation vindt dat er geen excuus is voor het doden van overschotdieren:

"Zelfs als alle argumenten vóór dierentuinen waar zouden zijn, dan wordt nog steeds één, alles bepalend element angstvallig genegeerd: de rechten van die dieren; het fundamentele recht dat alle levende wezens zouden moeten bezitten om niet als een bezit, een ding te worden behandeld. In principe is een dierentuindier niets anders dan een gebruiksvoorwerp – om ten toon te stellen, te fokken, de soort in stand te houden, te bestuderen – en dat werd schokkend duidelijk toen de kerngezonde, achttien maanden jonge giraffe Marius door de kop geschoten werd, ontleed en aan de leeuwen gevoerd ... enkel en alleen omdat hij overtollig was en deze 'endlösing' blijkbaar toelaatbaar is."

Waardoor ontstaat overschot

Hoewel surplusdieren gezond zijn, worden ze door de dierentuin gedood, omdat er geen plek voor ze is of omdat ze niet in het fokprogramma passen. Geboortes van dieren worden groots worden en gevierd, terwijl de overschotdieren in besloten kring worden afgemaakt (behalve in de Deense dierentuin, waar dit heel openlijk gebeurt). Toch doen dierentuinen niet geheimzinnig over deze dieren en legde de toenmalige directeur van Diergaarde Blijdorp, Marc Damen, in 2014 uit aan Animals Today (toen nog PiepVandaag) uit waardoor het mogelijk is dat een dier boventallig raakt.

Er is in de samenwerkende dierentuinen, zoals de leden van de European Association of Zoos and Aquaria (EAZA), plek voor een bepaald aantal dieren per diersoort. Hierbij wordt onder meer rekening gehouden met hoe oud de diersoort ongeveer kan worden en hoeveel er gemiddeld per jaar sterven. Ook kunnen dierentuinen besluiten te stoppen met het huisvesten van de diersoort. Hiermee wordt uitgerekend hoeveel jongen er in het fokprogramma ongeveer nodig zijn om de

populatie stabiel en gezond te houden. De coördinator van het fokprogramma van de diersoort wijst, samen met een comité van deskundigen (het Species Committee), dieren tuinen aan die mogen fokken. De onzekere factoren zijn dan het aantal jongen, dit kunnen er meer of minder worden dan gemiddeld, en het geslacht. Er kan bijvoorbeeld behoefte zijn aan drie vrouwtjes, terwijl er maar een vrouwtje en twee mannetjes worden geboren. Dan ontstaat een probleem. Damen vertelde:

“We proberen de fok zoveel mogelijk af te stemmen op de latere afzetmogelijkheden, maar dat is moeilijk te voorspellen.”

Curator Harald Schmidt legt uit waarom dieren tuinen toch regelmatig voor het doden van gezonde dieren kiezen, in plaats van voor anticonceptie.

“Ondanks dat het problemen oplevert met overschotten, hebben we wel de verantwoording voor onze dieren. Gorilla’s willen we bijvoorbeeld wel gorilla’s laten zijn. Voor de groep is het belangrijk de fok niet helemaal stil te leggen. Een jong zorgt voor sociale interactie, er is een hechte familiegroep waarin wordt gespeeld. Als je ze observeert zie je vast ook gedrag dat niet bij wilde dieren voorkomt, maar je ziet ook heel veel dingen die precies lijken op hoe ze in het wild leven.

Ik kan me wel voorstellen dat mensen er moeite mee hebben. Maar veel mensen willen geen dier mishandelen, en eten wel bijna dagelijks een mishandeld dier. Wij hebben een dier dat niet is mishandeld en het gaat niet naar de slacht. Het dier krijgt een boterham met pindakaas aangereikt, dat vindt-ie lekker en dan krijgt hij een pistool tegen zijn hoofd en is weg. Het dier heeft geen enkel benul van wat er is gebeurd en wordt daarna opgevoerd aan de roofdieren. En daar wordt schande van gesproken.

Terwijl, als je in de natuur werkt, of met dieren, dan weet je, er is leven en er is dood. Het ene dier leeft langer dan het andere, de meeste dieren in het wild maar kort. Veel giraffen sterven vrij jong een vreselijke dood. Dieren die een poot breken liggen lang te spartelen, die kunnen we niet redden en dat willen we niet, het is de natuur. Hier hebben we een bepaalde oppervlakte en we zouden best kunnen zorgen dat we nooit meer een giraf hoeven te doden. Dan castreren we de hengst, en dan laten we de vrouwtjes rustig oud worden. En als ze dood zijn zoeken we een diertuin waar een overschot is en halen we nieuwe. Maar dat is niet de reden waarom we hier giraffen houden. Ooit, heel lang geleden zijn ze uit Afrika gehaald en gingen giraffen regelmatig dood. Tegenwoordig hebben we goede fokprogramma’s, goede veterinaire zorg, de problemen hebben we overwonnen. Nu blijven ze zich goed voortplanten. En dan hopen we dat we ze behouden en op termijn populaties terug kunnen brengen. Als je daar niet meer van overtuigd bent, is euthanasie heel lastig te verkopen. Zo’n beslissing wordt intern bediscussieerd en met meerdere mensen genomen. Veel verzorgers, die veel geven om de dieren waar ze voor zorgen, zijn toch tegen anticonceptie. Natuurlijk zijn er ook medewerkers die er meer moeite mee hebben dan anderen.

In Amerika zijn dieren tuinen commerciëler. Ze krijgen geen subsidie, er is meer concurrentie onderling dan in Europa. Daar wordt mede uit angst voor de publieke opinie meer aan anticonceptie gedaan en bijna niet aan euthanasie. Daar zie je nu steeds meer de medische gevolgen van.

Toch zijn verzorgers in die dieren tuinen het vaak niet eens met het anticonceptiebeleid. Ze vinden natuurlijk gedrag belangrijker: dynamiek, de groep in beweging is het mooiste, dit geeft verrijking.”

Anticonceptie

Het gebruik van anticonceptiemiddelen heeft nogal negatieve bijwerkingen, voor zowel wilde als huisdieren. Ze vergroten de kans op ernstige aandoeningen, zoals melkkliertumoren, cystes in de baarmoeder en baarmoederontsteking. Deze manier van geboortebepanking levert veel problemen op, vooral bij huiskatten. Dierenarts Anita van Houten:

“Melkkliertumoren komen bij intacte poezen veel voor en 80-90% hiervan is kwaadaardig. Het gebruik van de poezenpil verhoogt de kans op het ontstaan van mammatumoren. Van de weinige dieren die de pil krijgen in plaats van een castratie ondergaan, zien we de meeste vroeg of laat terug met een melkkliertumor of baarmoederprobleem. “

EAZA, WAZA, AZA, NVD

EAZA

Dierentuinen moeten voldoen aan de landelijke wetgeving voor het welzijn van dieren. Daarnaast zijn veel gerenommeerde dierentuinen aangesloten bij EAZA (European Association of Zoos and Aquaria) moeten aan vastgelegde welzijnseisen voor verzorging van de aanwezige dieren voldoen. Dit wil niet perse zeggen dat het slecht gesteld is bij dierentuinen die hierbij niet zijn aangesloten, of andersom dat EAZA-dierentuinen het allerbeste zijn. Aansluiting betekent namelijk dat de dierentuinen zich aan alle bepalingen conformeren. Sommige dierentuinen, zoals Landgoed Hoenderdaell, besluiten dat niet te doen; bijvoorbeeld omdat ze dan geen zeggenschap hebben over dieren die onderdeel zijn van een fokprogramma. Dat bepaalt de coördinator van dat specifieke programma en die kan best werkzaam zijn in een andere dierentuin. De coördinator kan ook bepalen dat een dier boventallig is, lees daarover meer in de alinea over surplusdieren.

Samenwerking binnen EAZA betekent dat uitwisseling van dieren plaatsvindt, zonder dat hier kosten aan zijn verbonden. Hierdoor komt zaken doen met handelaren (bijna) niet meer voor en worden praktisch alleen dieren binnen gehaald die in gevangenschap zijn geboren. Het komt incidenteel nog wel voor dat dieren uit het wild worden gehaald. Veel vissen in het Oceanium van Diergaarde Blijdorp komen uit wildvangst; dit wil de dierentuin graag veranderen. Het lukt steeds beter om vissen zelf te kweken, zoals roggen. Succesvol (op)kweken van haaien is lastiger: de kans dat jonge haaien worden opgegeten door een grotere haai is groot. Daarom luistert het heel nauw wanneer ze het aquarium in kunnen.

WAZA

Niet alleen dierentuinen in Nederland en in Europa werken samen, ze wisselen ook informatie en (fok)dieren uit met dierentuinen die aangesloten zijn bij de World Association of Zoos and Aquaria (WAZA). Dit enorme netwerk zet zich, net als EAZA, in voor de bescherming van diersoorten in het wild (in situ) en in dierentuinen (ex situ), is mede-oprichter van de International Union for Conservation of Nature (IUCN) en werkt onder meer samen met de Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora (CITES).

AZA

De Association of Zoos and Aquariums (AZA), ook wel bekend onder de naam American Association of Zoological Parks and Aquariums, verleent accreditaties aan zoölogische parken en aquaria die aan de eisen van de AZA voldoen. Hierbij wordt, volgens de organisatie, gelet op de manier waarop de dieren gehouden en verzorgd worden, zoals de sociale groepen waarin ze leven, hun gezondheid en voeding. Ook verrijking en goede veterinaire zorg zijn van belang, evenals de inzet van de dierentuin in natuurbescherming en wetenschappelijk onderzoek en de kwaliteit van de medewerkers. Waar de AZA geen belang aan hecht, is of dierentuindieren in een klimaat verblijven dat geschikt voor ze is. Olifanten houden in een plaats met strenge winterse omstandigheden bijvoorbeeld, is bepaald niet in het belang van deze dieren die van nature in warmte leven. Dit betekent dat ze lang in hun binnenverblijf gehouden moeten worden, wat onder meer voetproblemen kan veroorzaken. De AZA heeft ook SeaWorld geaccrediteerd en een van de AZA-aquaria, het Georgia Aquarium, is de laatste tijd veel in opspraak gekomen door de ingediende vergunning om beloega's te importeren. De wilde dieren zijn tussen 2006 en 2011 gevangen in de Zee van Ochotsk, ten noorden van Rusland. Deze importvergunning is gelukkig geweigerd door de rechtbank. De AZA verklaarde in een persbericht dat het 'de noodzaak inziet van het verwerven van uit het wild gevangen exemplaren'.

NVD

14 Nederlandse dierentuinen werken samen op het gebied van kwaliteitseisen, fokprogramma's, onderzoek et cetera in de Nederlandse Vereniging van Dierentuinen. Al deze leden zijn ook lid van EAZA en wisselen kennis en ervaring uit. De NVD beschouwt lidmaatschap als een kwaliteitskenmerk voor een dierentuin. Niemand zal het belang van kwaliteitseisen ontkennen, maar aangezien het dolfijnencircus Dolfinarium Harderwijk ook aangesloten is bij de NVD, spreekt dit niet in het voordeel van de NVD. Het is juist opmerkelijk, omdat dierentuinen zich als heel andere instellingen profileren dan circussen. Ze vangen tenslotte zelfs dieren uit circussen op.

Conclusie

Voor de een is een bezoek aan de dierentuin de manier om genegenheid voor deze dieren te ontwikkelen en zich te verdiepen in diersoorten en de gevaren waarmee ze te maken hebben. De ander ziet dierentuinen liever hun deuren sluiten en vindt dat maatregelen ter bescherming van een diersoort alleen in de natuur moeten plaatsvinden.

Wat het doel is van moderne dierentuinen, is niet voor iedereen even duidelijk. Naast het amusementsaspect behouden ze diersoorten, vangen exotische dieren op en informeren mensen over het leven en de bedreigingen van de tentoongestelde diersoorten. Die dieren zitten weliswaar niet te wachten op onze fascinatie; hun wilde soortgenoten zouden zich prima, zo niet beter, redden zonder menselijke belangstelling en bemoeienis. De realiteit is echter dat juist mensen een cruciale rol spelen in het beschermen van dieren, door beslissingen te nemen die bijdragen aan het voortbestaan van dieren in het wild en de destructie van leefgebieden tegen te gaan. Gezien de enorme snelheid waarmee diersoorten uitsterven en de vele gevaren waar ze mee geconfronteerd worden is dit een grote uitdaging. Dierentuinen profileren zich echter nog te veel als een attractie, 'een leuk dagje uit'. De nadruk zou meer moeten komen te liggen op de invloed en verantwoordelijkheid die bezoekers zelf hebben, waarbij een bezoek wat minder vrijblijvend is en educatie en in actie komen belangrijker worden.

Hoewel dierentuinen onder de meerderheid van de bevolking nog steeds heel populair zijn, wordt de roep om verandering steeds luider. De betere, moderne dierentuinen hebben de laatste tientallen jaren grote stappen gemaakt, om het leven van de dieren die ze verzorgen te verbeteren. Dankzij meer kennis en empathie maken bezoekers (en mensen die besloten hebben geen dierentuinen meer te bezoeken), zich steeds drukker om het welzijn van dieren in gevangenschap. Dierentuinen zullen in hun beleidsvoering en investeringen steeds meer rekening moeten houden met de veranderende publieke opinie. Dit kan ook betekenen dat men inziet dat het beter is bepaalde dieren niet meer in dierentuinen te houden, of meer rekening te houden met klimatologische omstandigheden die voor diersoorten ongeschikt zijn. Het welzijn van dierentuindieren moet in onze optiek altijd zwaarder wegen dan het plezier dat mensen aan hun bezoek beleven.

@Animals Today Angelique Lagarde

Volledige lijst met bronnen (pdf) op aanvraag